

Janković dr Dragoslav, JUGOSLOVENSKO PITANJE I KRFSKA DEKLARACIJA
1917. GODINE. Beograd, Savremena administracija, 1967. god. 517 str.

Sva pitanja i propratne pojave oko oslobođenja i državnog ujedinjenja jugoslovenskih naroda mogla bi se svesti pod zajednički imenitelj — jugoslovensko pitanje.

Jugoslovenska misao, javivši se u toku XIX stoljeća, programatski i sadržajno je, apriori, obuhvatala nacionalno oslobođenje. Protagonisti njeni — inteligenti buržoaske klase — razvijajući je, u ovisnosti od konstelacije unutrašnjih i spoljnih društveno-ekonomskih i političkih faktora, nisu neposredno, ni pred sebe, ni ostale, do prvog svjetskog rata, postavljali rješenje pitanja stvaranja zajedničke države. Gotovo jedan vijek, radilo se, u stvari, o postepenom, od niza faktora uslovljenom pretvaranju jugoslovenske misli u pokret. Prvi svjetski rat je, promjenama koje je donio i koje su se naslućivale, bio upravo prilika za realizaciju jugoslovenskog pitanja. Mimo volje onih kojih se najviše ticalo razrješavanje je bilo situirano u kompleks problema svjetskog značaja.

Godina 1917. je u tom kolopletu događaja, bez sumnje, prelomna, i u vojnom i u političkom pogledu — kako za centralne sile, Antantu, tako i za jugoslovenske narode. Budući da je realizacija jugoslovenske misli, odnosno oslobođenje, a time i ujedinjenje naših naroda, zavisilo u mnogome i od t o k a rata, razumljivo je zašto su određeni politički predstavnici Srba, Hrvata i Slovenaca (srpska vlada i Jugoslovenski odbor, kao politički predstavnik naših naroda pod Austro-Ugarskom) istovremeno došli do saznanja o potrebi direktnih pregovora.

Ako se navedeni momenti (stupanj razvoja jugoslovenske misli, opšti vojno-politički odnosi i položaj političkih faktora Srba, Hrvata i Slovenaca) logički sagledaju u cjelini, onda Krfska konferencija, održana od 15. juna do 20. jula 1917. godine, zauzima u rješavanju jugoslovenskog pitanja posebno mjesto. Kada se to konstatuje, onda se, prije svega, misli na činjenicu da je tom prilikom prvi put u političkoj istoriji naših naroda nedvosmisleno izražena želja za stvaranjem nacionalno-zajedničke države, te formulisana, iako ne do kraja precizno i decidirano, neka državno-pravna i društveno-politička načela.

O Krfskoj konferenciji i njenim rezultatima, izraženim u tekstu Deklaracije, pisano je, do pojave ove knjige, prilično. Knjiga prof. Pravnog fakulteta beogradskog univerziteta dra Dragoslava Jankovića je, u nizu radova posvećenih Krfskoj konferenciji i deklaraciji prva monografija o ovim pitanjima.

Knjizi *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine* prethodio je niz radova dra Jankovića različitog karaktera. Rezultati njegovog dugogodišnjeg bavljenja problemima ujedinjenja naših naroda i stvaranja njihove države su, kako ona djela u kojima je prezentirana arhivska građa,¹⁾ zatim u kojima su na socijalistički način tretirani pojedini problemi stvaranja i prvih godina života jugoslovenske zajednice,²⁾ tako i ona za koja bi se mogla reći da su informativnog karaktera.³⁾

¹⁾ *Građa o stvaranju jugoslovenske države*, I, II (sa Bogdanom Krizmanom). Beograd, 1964. (XL) + 369—817.

²⁾ *Društveni i politički odnosi u Kraljevini SHS uoči stvaranja SRPJ(k), Istorija XX veka*, I, 1959. g. 7—151.

Uloga naprednih društvenih snaga u stvaranju jugoslovenske države 1918. godine, JIC, 1963, 4, 44—56.

Zenevska konferencija o stvaranju jugoslovenske zajednice 1918. godine, Istorija XX veka, V, 1963, god. 225—262.

Uočavanjem još jedne osobine pisca ove knjige — izbor i širina uglova posmatranja problema koji se obrađuje — čitaocu se logički nameće odgovor zašto je autor mogao, u gotovo svim ocjenama, da dođe do objektivne istine. Pošavši od tačne pretpostavke da se pitanja malih naroda, situirana u okvire svjetskog sukoba, koji je evidentno išao od imperijalističkog rata ka imperijalističkom miru, ne mogu rješavati bez, tako reći, njihovog patronata, nije ispustio, moglo bi se reći, nijedan događaj na internacionalnom planu od značaja za oslobođenje i ujedinjenje naših naroda. Više od jedne trećine pisanog teksta posvećeno je ratnoj situaciji i političkim odnosima u prvoj polovini 1917. (str. 3—142). I ne samo to. U drugom (*Tok i zaključci Krfske deklaracije* — str. 189—298) i trećem djelu monografije (*Jugoslovensko pitanje posle Krfske deklaracije* — str. 315—425) prisutna je analiza odnosa vojno-političkih snaga zaraćenih strana, te njihovog odnosa prema jugoslovenskom pitanju, odnosno Krfskoj deklaraciji.

Deplasirano bi bilo upuštati se u uprošćenu interpretaciju činjeničnih rezultata istraživačkog postupka Dragoslava Jankovića. Takav pokušaj (ukoliko je, kad je riječ o prikazu, svrsishodan) sveo bi se, umnogome, na ponavljanje već notornih činjenica. Već su prvi autori djela posvećenih Krfskoj konferenciji uočili mnoge glavne probleme — Albin Ogris, npr., već 1921. godine. Milada Paulova je 1925. godine, po riječima samog profesora Jankovića, u »neprevaziđenom delu o jugoslovenskoj političkoj emigraciji i o stvaranju jugoslovenske države za vreme prvog svetskog rata... dala dosad najpotpuniji prikaz Krfske konferencije i deklaracije« (str. 6). Osnovna zamjerka većini dosad napisanih djela bila je — jednostranost, tj. nisu bila bazirana, prvenstveno, na arhivskoj građi. Ukoliko je i bilo radova u kojima je korišćena arhivska građa, radilo se o njenoj djelimičnoj upotrijebljenosti. Ne manja značajka priličnog broja radova kako onih izašlih prije rata, tako i poratnih (poslije 1945. godine) je kliširana ocjena glavnih unutrašnjih faktora: Jugoslovenskog odbora i srpske vlade, te njenih aktera Ante Trumbića i Nikole Pašića. Dragoslav Janković, ne samo što je konsultovao sve dosad objavljene napise, što se koristio mnogim novinama i časopisima, te djelima autobiografskog karaktera već je istražio niz fondova i upotrijebio veliki broj neobjavljenih arhivskih podataka francuske, italijanske i engleske provenijencije. Ako dodamo da su upotrijebljeni i objavljeni izvori, onda se D. Jankoviću mora bezrezervno odati priznanje na cjelovitosti istraživačkog postupka. Takav odnos autorov omogućio mu je ne samo cjelovitiju rekonstrukciju događaja u sudbonosnoj 1917. godini nego i objektivnije ocjene. Iskoristivši, maltene, danas sve pristupačne izvore, dr Janković je uspio, a to je suštinsko, da nam predoči jednu u pravom smislu riječi novu dimenziju tretiranog problema isprepletenog mnogobrojnim spoljnim i unutrašnjim faktorima angažovanim u ovim vitalnim pitanjima jugoslovenskih naroda. Pogrešno bi bilo svesti ovu konstataciju na ovaj ili onaj novi podatak. I te kako je značajno i bogatstvo podataka koje prezentira autor (906 bilježaka na 190 strana), ali poenta je na drugoj strani. Dok su prethodni obrađivači polazili, u priličnoj mjeri, sa apriorističkih i subjektivnih stanovišta (i ostajali na njima — M. Paulova, npr., u odnosu na Jugoslovenski odbor), D. Janković je pokušavao i uspijevaao ne samo da aktere, Nikolu Pašića i A. Trumbića, ili faktore (Jugoslovenski odbor ili srpsku vladu), posmatra objektivno, same za sebe, nego da prati evoluciju stavova i protivurječnosti o suštinskim pitanjima ujedinjenja prije, za vrijeme i poslije konferencije, te deklaraciju i njen odjek u međusobnoj aktivnosti u svjetlu pozicija kod »velikih« — Sjedinjenih Američkih Država, Engleske, Francuske, Rusije i Italije. Dosljedno sprovodeći takav prilaz problemu, Janković je ostvario, uslovno rečeno, drugu dimenziju obrađivanih pitanja čime se bitno razlikuje od svih svojih prethodnika, a u mnogo čemu ih i prevazilazi.

Nekoliko sljedećih primjera idu u prilog gore iznijetim tvrdnjama.

Milada Paulova, a i nekoliko drugih obrađivača ovog problema (A. Mandić, M. Krleža, F. Čulinović) bili su mišljenja da je Nikola Pašić, predsjednik srpske valde, pozvao predstavnike Jugoslovenskog odbora i zbog straha od bugarofilstva i repu-

Iz istorije stvaranja jugoslovenske države 1918. g. Spor između srpske vlade i Jugoslovenskog odbora oko sazivanja opšte jugoslovenske skupštine. Arhiv za pravne i društvene nauke, 1963, 3—4, 281—303.

³⁾ *Naučna obrada nacionalne istorije XX veka i naše arhivske ustanove.* Arhivist, 1952, VII, 1—2, str. 9—14.

O posleratnim radovima na istoriji stvaranja jugoslovenske države 1918. godine, JIC, 1962, 2, 68—86.

blikanizma Miljukova, ministra inostranih poslova Rusije i njegovih veza sa jugoslovenskom političkom emigracijom. Dragoslav Janković ubjedljivo tvrdi (str. 51—52) da se takve pretpostavke ne temelje na stvarnom stanju odnosa, jer je položaj Privremene vlade i Miljukova bio težak, što je, uostalom, bilo poznato i N. Pašiću (vid. bilješku 117 prvog dijela knjige). Ovom monografijom precijenjen je i stvarni položaj Jugoslovenskog odbora (str. 54) koji je zbog slabih veza sa narodnim masama, zbog odsustva demokratskog duha u njegovoj djelatnosti nakon februarske revolucije u Rusiji i izgubio, a ne samo dobio, kako se dosad ocjenjivalo. Objektivna klima odnosa išla je na ruku Jugoslovenskom odboru, ali je, zbog konzervativnosti i nedemokracije većine njegovih članova, ona ostajala neiskorišćena.

Ni u na izgled sporednim pitanjima D. Janković nije lišen istraživačkog duha. Na str. 69. donosi još jedan, vrlo ubjedljiv dokument iz koga se jasno vidi da je prestolonasljednik Aleksandar nedvojbeno bio *spiritus agens* »sudskog ubojstva D. Dimitrijevića - Apisa (dokument govori o događajima iz februara 1916. godine, a proces je bio od marta do maja 1917. godine). Kada je riječ o Solunskom procesu, onda treba istaći (kao novo u odnosu na dosadnja gledanja) rezervu D. Jankovića prema isključivim tvrdnjama da Apis nije pomilovan zbog toga što se željelo, zbog predstojećih tajnih francusko-austro-ugarskih pregovora, da se pokaže spremnost Srbije da izađe u susret željama cara Karla (prema pismu od 24. 3. 1917. godine — str. 71).

Originalno je i mišljenje D. Jankovića o pozadini zahtjeva A. Trumbića, januara 1918. g. da se sazove opšta jugoslovenska skupština. Riječ je, po njegovom mišljenju, o pokušaju »da se postigne faktično priznanje Jugoslovenskog odbora kao zvaničnog predstavnika Jugoslovena sa teritorije Austro-Ugarske«. (str. 419—420).

Na str. 12 knjige autor je upozorio na teškoće u pogledu nedostatka građe koja govori o društvenim i klasnim odnosima faktora vezanih za rješenje jugoslovenskog pitanja. Ali, to saznanje nije smetalo da ipak, zavisno od prilika, posegne i bazira svoje stavove, polazeći upravo od te osnove kao odlučujuće determinante (porediti ocjene generala Živkovića i D. Jankovića u vezi sa disidentskim pokretom među dobrovoljcima, str. 79—80). U tom smislu instruktivno je istaći izvanredne ocjene pozicija N. Pašića i A. Trumbića u vezi sa Krfskom konferencijom i deklaracijom — str. 450—451. Naime, on uočava strukturu snaga koje su oslonac i pozadina rješenjima koja akteri zamišljaju i sprovode. Prilazeći objektivno ličnostima i događajima, sagledavajući i negativne i pozitivne osobine, izbjegavao je u potpunosti, s jedne strane crno-bijele ocjene, a s druge strane omogućio je svim onima koji uzmu u ruke njegovu knjigu da ostanu ubijedeni u vjerodostojnost zaključaka. Kad se govori o pozitivnim osobinama koje je D. Janković ispoljio, onda treba istaći jednu koja se provlači, tako reći na svakoj stranici — a to je težnja da se decidirano zauzme stav. Nekad je to apodiktična tvrdnja, a nekad jasno izražena sumnja (ocjena odnosa »La Serbie« i Srpskog novinarskog biroa — str. 109—110). Pored toga, uočljiva je težnja za nijansiranjem stavova, jedna tako reći, suptilnost u ocjenama (str. 200). Dr D. Janković je ispoljio i vrlo rijetku osobinu historičara istraživača. On izbacuje u prvi plan diplomatsku vještinu pojedinih aktera, njihov karakter, temperamenat, dakle ulogu onih čisto subjektivnih faktora (str. 134).

Nije potrebno isticati kakvi su sve problemi bili vezani za pojam nacionalnog pitanja, koliko u terminološkom, toliko i u praktičnom pogledu. Ne prenebregavajući klasne motive većine učesnika Konferencije, D. Janković veoma dokumentovano pokazuje i realno ocjenjuje da su se mnogi od njih našli u zabludama kako zbog objektivno teorijskih nerasčišćenog sadržaja i značenja nacionalnog pitanja, tako i subjektivno usljed nepoznavanja »buržoaskog sociologije i tadašnjih tekovina političkih nauka« (str. 227).

Iako o radničkom pitanju na Konferenciji nije apsolutno bilo riječi, što je razumljivo s obzirom na sastav njenih učesnika i tretiranje pitanja ujedinjenja i uređenja države koju je trebalo stvoriti, autor ne propušta da, bar onako uzgred, ukaže na stanje u našem radničkom pokretu (str. 271) i posljedice tog stanja na stav buržoaskih predstavnika.

Ali u zaključku (str. 453) uočavajući i one objektivne slabosti radničke klase jugoslovenskih zemalja (brojna slabost i posljedice kratkoće razvoja), bez zadiranja ističe i subjektivne — nezrelost oportunističkog vodstva, te usvajanje (kod SSDS) buržoaskih pozicija u rješavanju jugoslovenskog nacionalnog pitanja. Ergo, i ovo je još jedan primjer korektnosti istraživačkog postupka D. Jankovića. Tretman stanja radničke klase naših zemalja, iako sveden u minimalne granice, posredan je podatak

i za ispoljene stavove predstavnika slovenačke, hrvatske i srpske buržoazije. Slične ocjene *uslovljenosti* djelovanja buržoaskih snaga i radničke klase, odnosno njene organizovane snage, KPJ, nisu tako prisutne u radovima koji se odnose na međuratni period. D. Janković je u trećem dijelu na reljefan način analizirao jugoslovensko pitanje poslije donošenja Deklaracije, stavove velikih sila, te držanje srpske vlade i odbora — formalno slaganje aktera sa njenim odredbama, njihovu djelatnost, prije svih Trumbića i Pašića da prema svojim stanovištima prošire zahtjeve, te odstupanje, nakon ujedinjenja, od nekih važnih principa: kvalifikovane većine, parlamentarne monarhije i suverenosti kralja i samouprava (str. 425). Kada je riječ o kontinuitetu djelovanja činilaca koji su udarali temelje državi stvorenoj 1. 12. 1918, onda je, mislim, trebalo ne samo konstatovati nego posebno istaknuti (koliko god izgleda da je to poznato) ulogu i značaj gore navedenih činjenica u životu Kraljevine SHS.

U ovako obimnoj monografiji koja je fundirana na obilju činjenica, od kojih mnoge proširuju znanje o već poznatim događajima, a neke ispravljaju i dopunjuju izvjesne stavove (bilješka 350, str. 180), normalno je da su se potkrale i greške.

Kada razmatra odnose između Italije i Francuske, Janković konstatuje da se između ove dvije sile Antante »vodila podzemna, više manje skrivena borba oko prevlasti u Grčkoj« (str. 24). Malo dalje (str. 25), tvrdi da je »U pogledu grčkog pitanja Italija našla oslonac u Francuskoj (podvukao T. I. — stvarno misli na Englesku — m. o.) koja je takođe smatrala (tj. Engleska) da treba staviti neku branu svemoći Francuske (podvukao T. I.) i Saraja...« (francuskog generala, glavnog vojnog zapovjednika na Solunskom frontu — m. o.). Da je u stvari riječ o vezama Italije i Engleske, vidi se iz teksta samog D. Jankovića po kome su Englezi »favorizirali talijanske želje da u Grčkoj ojačaju protiv Francuza« (str. 25). Pomenuta alogičnost je, vjerovatno, posljedica tehničke prirode.

U citatu br. 90, str. 349 u posljednjoj rečenici nije jasno da li je citat sam po sebi nepotpun ili ga je takvim učinio autor.⁴⁾ Naime, u brojnim sličnim slučajevima Janković se koristio uobičajenim načinom zagrada kao dopunom teksta.

Na str. 413 čitalac se upućuje na jedno mjesto u knjizi, ali mjesto za broj stranice ostalo je prazno.

Što se tiče godine kada je održano poznato Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije, Dragoslav Janković nas ostavlja u dilemi jer navodi dva datuma. Na strani 124 kaže se (tačno) da je to bilo 1925. godine, a na strani 126 piše — 1924. godine.⁵⁾

Iako je dr Janković po mnogo čemu prevazišao dosadašnje radove pisane na ovu temu, izvjesna pitanja ostala su i dalje nerazriješena:

1. U vezi sa Majskom (ili Bečkom) deklaracijom, mada D. Janković upotrebljava niz izvora (str. 124).

2. Usljed nesačuvanih dokumenata ne može se decidirano odgovoriti na pitanja kao što su: a) koji su *neposredni* motivi odlučili da N. Pašić pozove na razgovore predstavnike Jugoslovenskog odbora; b) šta je N. Pašić očekivao od konferencije (str. 189).

U »Prilozima« knjige prezentirana je Deklaracija i Trumbićeve bilješke užeg odbora Krfske konferencije (str. 481—496).

Na kraju knjige nalazi se »Registar ličnosti« (497—509) i »Registar stvarnih« (510—517).

Ova monografija je dobila oktobarsku nagradu grada Beograda za 1967. godinu.

Tomislav IŠEK

⁴⁾ »Bugari poslali svoje ljude u Švajcarsku sa znanjem Nemačke«.

⁵⁾ Silvo Kranjec je na str. 218 *Zgodovinskog časopisa*, letnik XVI, 1962. utvrdio tačan datum »16. oktobra 1925«. Zabuna potiče od pogrešnog datiranja u knjizi S. Kranjeca *Kako smo se zedinili*, Celje 1928, gdje je naveden pogrešan datum »16. oktobar 1924«. U istom smislu grešku je napravio i B. Krizman u hrvatskom prevodu Koroščevog predavanja — *Historijski pregled V*, 1959. g., str. 64.